

льної держави та талановитого полководця (О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко, О. Субтельний: Оглоблин О. Хмельниччина і українська державність. – Нью-Йорк, 1954; Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т. 2: Від середини XVII ст. до 1923 р. – К., 1992; Субтельний О. Україна. Історія. – К., 1993) – до заперечення існування в нього чітко вироблених ідей щодо розбудови української держави, а лише задоволення власних інтересів (П. Феденко, І. Рибчин: Феденко П. Триумф і катастрофа. Оцінка досягнень і поразки революції Богдана Хмельницького // Культура і життя. – 1990. – №8; Рибчин І. Динаміка українського козацтва / Ред. Р. Єндик. – Мюнхен, 1970).

Ніхто з вищеназваних учених не зміг спростувати винятково важливої ролі Б. Хмельницького в революційних подіях 1648–1657 рр. Огляд історіографії засвідчує полярність думок дослідників, існування різних підходів та оцінок, що сприяє повнішому й точнішому відтворенню портрета гетьмана, осмисленню суті його діяльності.

Хіжова Л.
НМетАУ

ОЦІНКА УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ДОГОВОРУ 1654 РОКУ В ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Створена після Зборівського договору (1649) Українська козацька держава мала незначні можливості, щоб стати самостійним суб'єктом міжнародних відносин, тому потребувала протекції з боку більш могутньої держави. Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького від початку війни була спрямована на пошуки союзників, серед яких головне місце посідали проросійські орієнтири. Однак відмова московського царя підштовхнула його до укладення союзного договору з кримським ханом. Проте ненадійність цього союзника в низці битв із поляками знову гостро поставила питання про пошуки допомоги в інших володарів. Найбільш реальними кандидатурами були турецький султан і московський цар. Українська козацька старшина більше схилилася до союзу з московським правителем.

Розумів це й Богдан Хмельницький, тому влітку 1653 р. він знову звертається за допомогою до Москви. 11 жовтня 1653 р. Земський собор затвердив рішення прийняти «Військо Запорізьке під государеву високу руку» і спільно розпочати війну проти Речі Посполитої. До України вирушило Московське посольство на чолі з боярином Василем Бутурліним, яке прибуло до Переяслава, де 8 січня 1654 р. відбулася загальна військова рада. Гетьман закликав українців підтримати рішення щодо союзу з Росією. Деякі козацькі ватажки і представники вищого православного духовенства не ждали укладати договір з Московським урядом. Через це перемовини затягнулися на певний час, але українська сторона, зрештою, поступилася й висловилася на користь московського царя. Отже, у Переяславі відбулося політико-правове оформлення протекції російського царя над українською державою й узгодження принципових засад майбутнього українсько-російського договору. Це дає привід критикам Б. Хмельницького та Переяславського договору стверджувати, що Переяславська Рада не була легітимною, бо на ній не приймалося юридичного документа про об'єднання України й Росії.

Однак прибічники дій Б. Хмельницького, зокрема, відомий український історик академік П. П. Толочко та інші стверджують, що на Переяславській Раді й не потрібно було приймати жодних юридичних актів. Вони були прийняті раніше – 1653 року. Гетьман Б. Хмельницький відправив до Москви прохання про входження Малоросії в російське підданство, а Земський собор Росії задовольнив його, ухваливши відповідне рішення.

Остаточне оформлення українсько-російських відносин здійснено в березні 1654 р. у Москві. Україна розробила власний проект договору, що складався із 23 пунктів і був спрямований на підтвердження української автономії. Унаслідок переговорів сторони розробили остаточний варіант угоди, що ввійшла в історію під назвою «Березневі статті». Згідно із цим документом Україна зберігала республіканську форму правління, адміністративно-територіальний устрій; підтверджувалися станові права і привілеї української шляхти та козацької старшини; козацький реєстр збільшився до 60 тисяч чоловік, гетьмана традиційно обирали козаки, але мав затверджувати цар; у зовнішній політиці заборонено дипломатичні відносини з Туреччиною й Річчю Посполитою; уведено звітування гетьмана перед царем про дипломатичні відносини з іноземними послами.

Отже, українсько-московський договір 1654 р. – перший документ, який відокремив Україну від Польщі, узаконив Українську козацьку державу як самостійного учасника міжнародної політики. Без цього договору й допомоги Росії не могла б завершитися перемогою національно-визвольна війна українського народу. Які б дискусії не відбувалися навколо цього питання, цілком імовірно, що український керманіч, укладаючи Переяславсько-Московський договір, прагнув, нарешті, вирвати українські землі зі складу Речі Посполитої й розбудувати власну незалежну державу.

Шевеліна А.
НТУ «ХП»

РОМАНТИЗАЦІЯ ОБРАЗУ ІВАНА МАЗЕПИ У СВІТОВІЙ І ВІТЧИЗНЯНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Протягом багатьох століть до образу Івана Мазепи зверталися історики й літератори: Вольтер («Історія Карла XII»), Байрон (поема «Мазепа»), Ю. Словацький (трагедія «Мазепа»), Б. Залеський («Дума про Мазепу»), О. Пушкін (поема «Полтава»), К. Рилєєв (поема «Войнаровський»), Б. Лепкий (роман «Мазепа»), В. Сосюра (поема «Мазепа»). У своїх роботах вони по-різному оцінювали його постать і діяльність. Актуальність дослідження еволюції образу гетьмана Мазепи полягає у з'ясуванні співвідношення історичної та художньої правди, у необхідності впровадження в літературний обіг тих творів, які сприятимуть піднесенню національної свідомості українського народу. Образ гетьмана Івана Мазепи зазнав еволюції в історико-літературному процесі: від вихвалянь (за часів правління) до таврування як «зрадника» (після поразки в Полтавській битві). Можна виділити три напрямки створення образу Івана Мазепи: романтичний, ідеологічний та об'єктивно-історичний. Байрон у своїй поемі «Мазепа» створив романтичний образ «вродливого красеня», «шляхетного злочинця», який кидає виклик суспільству, його законам, моральним нормам і зазнає неминучої кари. У поемі В. Гюго Мазепа остаточно втрачає риси конкретного історичного діяча й міфологізується.